

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-24>

УДК 81-115'373.7:[811.161.2+811.111

СОГА Л. В.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі
<https://orcid.org/0000-0003-1546-322X>

ДОСЛІДЖЕННЯ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

У цій статті досліджується переклад англомовних фразеологізмів, звертаючи увагу на їх специфічні ознаки. Фразеологізми - це нерозривні одиниці мови, що позначають конкретне поняття та мають змінене значення. Їх важливими характеристиками є незмінність значення, структури та граматики, а також образність.

Переклад англомовних фразеологізмів може бути важким через їх складну семантичну структуру, образний характер та національно-культурну специфіку значень. Фразеологізми можна розділити на еквівалентні та безеквівалентні, причому значення останніх залежить від національно-культурного контексту. Для перекладу еквівалентних фразеологізмів можна використовувати повні чи часткові фразеологічні еквіваленти або фразеологічні аналоги. Найефективнішим способом перекладу фразеологічних одиниць є використання повного фразеологічного еквівалента, який повністю відповідає вихідному фразеологізму за значенням, лексичним складом, граматичною будовою та образністю в обох мовах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, функціональний аспект, фразеологічна номінація, система фразеологізмів, особливості функціонування, порівняльне вивчення, лексичне значення.

SOGA L.

Grigory Skovoroda University in Pereyaslav;

RESEARCH ON THE SEMANTICS OF PHRASEOLOGICAL UNITS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF UKRAINIAN AND ENGLISH

This article explores the translation of English phraseological units, paying attention to their specific characteristics. Phraseological units are inseparable language units that denote a specific concept and have a modified meaning. Their important characteristics include the invariance of meaning, structure and grammar, as well as imagery. Translating English phraseological units can be difficult due to their complex semantic structure, figurative nature, and national-cultural specificity of meanings. Phraseological units can be divided into equivalent and non-equivalent ones, with the meanings of the latter depending on the national-cultural context. To translate equivalent phraseological units, full or partial phraseological equivalents or phraseological analogues can be used. The most effective way to translate phraseological units is to use a full phraseological equivalent that fully corresponds to the original phraseological unit in meaning, lexical composition, grammatical structure, and imagery in both languages.

In translation, there are partial equivalents that contain some discrepancies with the original phraseological units, and phraseological analogues that have the same meaning and style but differ in imagery from the original. Many English phraseological units are non-equivalent, so they are translated into Ukrainian using calques or descriptions. Descriptive translation allows conveying the general meaning of phraseological units as succinctly and clearly as possible, but does not preserve the figurative meaning.

Key words: phraseological unit, functional aspect, phraseological nomination, system of phraseological units, peculiarities of functioning, comparative study, lexical meaning.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Фразеологія є одним з найефективніших та експресивних засобів мови, який надає нашій мові образності та виразності. Вона відображає уявлення про трудову діяльність, побут та культуру народу, які використовуються у різних жанрах мови, включаючи повсякденну мову. Переклад фразеологічних виразів – складне завдання, оскільки вони відображають багатий історичний досвід та цінності народу, його суспільну мораль та світогляд. Ідіоми та прислів'я чітко відображають спосіб життя, географічне положення, історію та традиції кожної культури. Проте, у зв'язку з постійним розвитком суспільства та мови, фразеологізми можуть переживати актуалізацію та трансформацію, що надає переваги при перекладі. Під час мовлення слова поєднуються в словосполучення та фрази, що утворюють більші фрагменти мовного потоку, такі як речення, зверх фразові єдності та тексти. Для виразності мовлення, передачі теми бесіди, настрою та ставлення до обставин, корисним є використання цитат, прислів'їв, приказок та фразеологізмів, які є доречними у конкретній ситуації. Фразеологізми та ідіоми, що додають яскравості та унікальності мові, часто є заплутаними та незрозумілими для іноземців, які намагаються вивчити мову. Вивчення фразеології потребує розуміння як семантичного, так і прагматичного контекстів, що дозволяє аналізувати їх комплексно. Фразеологізми відображають національні особливості, уявлення про світ, історію та побут народу, а також передають концепти добра та зла. Використання фразеологізмів допомагає збагачувати словниковий запас та розвивати навички їх вживання, оскільки ці звороти часто не мають прямого перекладу. При порівнянні фразеологізмів різних мов найбільш виразно проявляється їх національна специфіка. Ця специфіка зумовлена як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. Об'єктивні фактори пов'язані з природними та культурними особливостями життя даного народу, які не існують у житті іншого народу. Суб'єктивні фактори полягають

у довільному виборі, коли ті ж самі речі можуть бути відображені різними словами та фразеологізмами в різних мовах.

Аналіз досліджень та публікацій

Головною метою цієї статті є порівняльний аналіз фразеологічних корпусів двох мов, з метою виявлення еквівалентних та без еквівалентних фразеологізмів.

Формулювання цілей статті

Фразеологічна система мови часто привертала увагу дослідників (Я.І. Рецкер, Г.Е. Мірам, В.В. Виноградов, Н.А. Вахрушева, Л.К. Латишев, В.Н. Комісаров, Л.С. Бархударов, А.М. Паршин, Н.Д. Арутюнова, Л.С. Бархударов, Г. Безіл, О.В. Бурда-Лассен, С.І. Влахов, Л.Ф. Дмитрієва, Р.П. Зорівчак, І.В. Корунець, М. М. Шанський, Б. О. Ларіна, С. Гаврин, Дж. Кетфорд, О.В. Кунін, М. Ларсон, В.А. Маслова, А. Нойберт, Я.І. Рецкер, М. Снелл-Хорнбі, В.М. Телія та Я.А. Баран).

Н.А. Вахрушева провела дослідження німецьких діалектів, у якому було досліджено фразеологізми з компонентом-соматизмом [1]. Раніше такі вчені, як В.В. Виноградов, М.М. Шанський, Б.О. Ларіна, С. Гаврин, проводили дослідження і класифікацію фразеологічних одиниць за різними ознаками, такими як структурно-семантичні, граматичні, функціонально-стилістичні, генетичні та тематичні. Інтерес до взаємозв'язку мови та культури зростає завдяки новій антропологічній парадигмі, яка відкриває нові можливості розвитку сучасної лінгвістики. Фразеологічна система мови в цьому контексті є важливим джерелом культурного потенціалу народу, оскільки фразеологізми передають стереотипи, еталони і архетипи, що виражають дух і особливості нації. Тому вивчення фразеології є необхідним і природним процесом для розуміння культурного контексту. Актуальність цієї роботи полягає в тому, що фразеологічні одиниці, представляють великий прошарок лексики, часто вживаються, привертаять увагу дослідників, однак залишаються недостатньо вивченими.

Виклад основного матеріалу

Щоб досліджувати прийоми перекладу фразеологізмів в теоретичному плані, необхідно упорядкувати всю фразеологію даної мови за конкретним критерієм, щоб виділити групи, в межах яких можна спостерігати певні підходи до передачі фразеологізмів. Більшість авторів використовують лінгвістичні класифікації, які базуються на неподільності фразеологізмів та їх компонентів. Нефразеологічний переклад передає смисл мовного висловлювання за допомогою лексичних, а не фразеологічних засобів. Зазвичай він застосовується у випадках, коли неможливо знайти відповідний фразеологічний еквівалент. Проте, такий переклад не може бути повноцінним, оскільки він втрачає образність, експресивність, конотації, афористичність та відтінки значень. Тому перекладачі звертаються до нього лише у випадках крайньої необхідності [2].

Лексичний переклад застосовується, коли в одній мові поняття виражено фразеологізмом, а в іншій окремим словом. Цей підхід особливо ефективний для ідіом, які позначають певні предмети або поняття. Щоб точно передати смисл фразеологізму, можна використовувати змінні словосполучення. Лексичний переклад дозволяє передати семантичне значення одиниці на задовільному рівні, але щоб досягти повноцінного відповідності оригіналу, потрібно зберегти образність лексичної одиниці, її стилістичне забарвлення та експресивність. У контексті такий переклад повинен мати фразеологічний вигляд або хоча б зберегти елементи оригіналу. Калькування, або дослівний переклад, є важливим прийомом у випадках, коли інші способи передачі семантико-стилістичного й експресивно-емоційного значення фразеологізму не є достатніми. Такі випадки виникають, коли потрібно передати весь зміст фразеологізму, а не тільки частину його. Також, до кальки можуть звертатися тоді, коли «семантичний еквівалент» відрізняється від оригінального фразеологізму за колоритом. Тобто, калькування дозволяє передати зміст фразеологізму точно, з усіма його відтінками і нюансами, що є особливо важливим у випадках, коли важливо зберегти особливості оригінального висловлювання [3]. Описовий переклад фразеологізмів полягає у тлумаченні їх значення, як це часто робиться з лексичними одиницями, що не мають еквівалентів у мові перекладу. Такий переклад може включати пояснення, порівняння, опис та інші засоби, які найбільш точно і коротко передають зміст фразеологізму. У контексті тексту цей спосіб перекладу не передбачає безпосереднього перекладу самого значення фразеологізму, оскільки перекладач завжди намагається пов'язати його з контекстом таким чином, щоб передати всі елементи тексту в цілому, а це можливо лише за допомогою контекстуального перекладу [4].

Розглядаючи способи перекладу фразеологізмів та вибір між ними, варто згадати про два поняття: контекстуальний переклад та вибіркового перекладу. Контекстуальний переклад використовується, коли немає еквівалентів чи аналогів для фразеологізму, і фразеологізм передається нефразеологічними засобами. З іншого боку, вибіркового перекладу використовується в умовах протиставлення моноеквівалентному перекладу та вільному перекладу, тобто як переклад «стійкого сполучення слів за допомогою одного з можливих фразеологічних синонімів». Проте варто розглядати вибіркового переклад не лише як переклад фразеологізмів, а як неминучий початковий етап будь-якого перекладу стійкого сполучення слів та перекладу взагалі [5]. Треба зауважити, що існує декілька вимог до еквівалентності перекладу, однак не всі з них є розумними і придатними для використання. Наприклад, вимога про те, що переклад не повинен містити ніяких змін,

пропусків чи доповнень, може бути дещо застарілою та непридатною для сучасного перекладу. Зараз перекладачі художньої літератури відмовляються від буквализму та використовують різні перекладацькі перетворення, такі як заміни, додавання, опущення та перестановки, щоб забезпечити кращу адаптацію тексту до цільової мови та культури. Ці перетворення здійснюються з мовними одиницями, що мають як план змісту, так і план вираження, тому вони можуть змінювати форму та значення вихідних одиниць. Застосування таких трансформацій є необхідним для забезпечення якісного перекладу, і вони доповнюють основні принципи перекладацької стратегії. Різні типи лексичних трансформацій можна класифікувати як перекладацькі прийоми, включаючи калькування, конкретизацію, узагальнення, синтаксичне уподібнення, граматичні заміни та антонімічний переклад. Калькування – це метод перекладу лексичної одиниці оригіналу, за допомогою заміни її складових частин лексичними відповідниками в мові перекладу, які відтворюють структуру вихідної лексичної одиниці [6, с. 248].

Переклад фразеологізмів часто вимагає застосування обертонального перекладу (за термінологією О.В. Куніна) [7], або контекстуальної заміни (за термінологією Я.І. Рецкер) [8]. Обертональний переклад – це спосіб перекладу, який використовується тільки в конкретному контексті і є свого роду випадковим еквівалентом. Особливість цього перекладу полягає в тому, що в іншому контексті аналогічний переклад може й не бути «обертональним», а повним або частковим [9].

Конкретизація та узагальнення – це дві техніки перекладу, які допомагають забезпечити точність та вірність перекладу тексту. Конкретизація полягає у заміні слова або словосполучення вихідної мови з більш широким предметно-логічним значенням на слово або словосполучення мови перекладу з вузьким значенням. Це допомагає виразити родові поняття тексту, а одиниця перекладної мови висловлює це поняття більш точно. Узагальнення в перекладі передбачає заміну вузькоспеціалізованих термінів або виразів більш загальними словами або виразами. Це допомагає встановити відповідність між видовими поняттями вихідного тексту та родовими поняттями перекладу. Таким чином, перекладацька одиниця передає родові поняття тексту, тоді як вихідна мовна одиниця передає видові поняття. Цей підхід допомагає зрозуміти загальну суть тексту та передати її точно в перекладі без втрати інформації. Ці техніки можуть бути використані разом або окремо для досягнення найвищої точності перекладу тексту. Важливо пам'ятати, що при використанні будь-якої з цих технік необхідно зберігати вірність та відповідність змісту та контексту тексту, щоб забезпечити його зрозумілість та прийняття цільовою аудиторією. Синтаксичне уподібнення в перекладі передбачає збереження структури оригіналу, що відображається в аналогічній структурі перекладу. Такий спосіб перекладу може зберігати кількість та порядок мовних одиниць у оригіналі та перекладі. Граматичні заміни полягають у зміні граматичної одиниці оригіналу на одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням. У випадку антонімічного перекладу замінюється лексична одиниця оригіналу на одиницю мови перекладу з протилежним значенням, супроводжуючись заміною позитивної форми на негативну, і навпаки. Ці різні види міжмовних трансформацій дозволяють перекласти англійську мову більш повно та точно на рідну мову.

Переклад фразеологічних виразів, особливо образних, є досить складним завданням. Це пояснюється тим, що багато з них є виразними, емоційно насиченими конструкціями, які властиві певному стилю мовлення і часто мають яскраво виражений національний характер. При перекладі стійких словосполучень також потрібно враховувати особливості контексту, в якому вони вживаються. Багато англійських фразеологічних одиниць мають багатозначність і стилістичну різноманітність, що робить їх переклад важким завданням. Згідно з аналізом спеціальної літератури, фразеологічні вирази можна розділити на дві групи: ті, що мають еквіваленти в мові перекладу, і ті, що не мають еквівалентів. Еквіваленти можуть бути повні і часткові. Повні еквіваленти – це еквіваленти, які повністю збігаються з англійськими фразеологізмами за значенням, лексичним складом, образністю, стилістичною направленістю та граматичною структурою [10, с. 81]. Такі еквіваленти досить рідкісні і частіше базуються на міфологічних переказах, біблійних легендах та історичних фактах. Частковий еквівалент не означає неповноту в передачі значення, а лише містить лексичні, граматичні або лексико-граматичні розбіжності при наявності однакового значення однієї і тієї ж стилістичної спрямованості [10, с. 82]. Тому частковий еквівалент є рівноцінним повному еквіваленту за ступенем тотожності перекладу. Однак, слід зазначити, що деякі стійкі поєднання слів можуть бути перекладені дослівно, якщо образ, що міститься в фразеологічній одиниці, є важливим для розуміння тексту. Заміна такого образу може заважати розумінню тексту або позбавляти його яскравості та виразності. У теоретичних роботах, посібниках з перекладу та публікаціях з фразеології та порівняльної лінгвістики приділяється значна увага перекладу фразеологічних одиниць. З цим пов'язані різні проблеми, запропоновані різні методи перекладу та висловлені різні думки. Варто зауважити, що навіть якщо у фразеологічному словнику є відповідні фразеологічні вирази або інші варіанти перекладу фразеологізму, не слід їх сліпо використовувати при перекладі. Завжди потрібно зважати на контекст, в якому фразеологізм вживається. Переклад фразеологічних одиниць представляє значні труднощі і не існує універсального методу для їх перекладу. Для успішного перекладу фразеологізмів необхідно детально вивчити різні групи фразеологізмів та розробити ефективні методи і прийоми перекладу. На сьогодні існує значна кількість досліджень, присвячених фразеологізмам різних груп, таких як фразеологізми з компонентами позначення кольору, компаративні фразеологізми, фразеологізми з топонімами та інші, що містять інтелектуальні або культурні аспекти. Окрім

цього, важливим є впорядкування результатів досліджень та видання різноманітних словників і довідників, що допоможе спростити та прискорити роботу перекладачів, особливо тих, хто має менший досвід у перекладі або не має достатніх знань про реалії. Такі довідники також допоможуть підвищити якість перекладу [11].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Переклад англомовних фразеологізмів на українську мову може бути досить складним завданням. Це зумовлено не тільки різницею у будові двох мов та їх одиниць, але й семантичною складністю та національно-культурною специфікою значення окремих фразеологічних одиниць. Для досягнення максимальної адекватності перекладу фразеологічних одиниць, необхідно використовувати та комбінувати різні способи та прийоми їх перекладу, а також перекладацькі трансформації. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на детальний аналіз перекладацьких трансформацій, які можуть використовуватися для перекладу англомовних фразеологічних одиниць засобами української мови.

Література

1. Верхушева Н.А. Соматичні фразеологізми в острівних німецьких говорах: Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Алтайська державна педагогічна академія. – Іркутськ, 2009. – 16 с.
2. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою) / Р.П. Зорівчак. – Л.: Вид-во Львів. ун-ту, 1989. – 216 с.
3. Рецкер Я.І. Теорія перекладу та перекладацька практика / Я.І. Рецкер. – М.: Просвітництво, 2006. – 566 с.
4. Карабан В.І. Переклад з української мови на англійську. Навчальний посібник-довідник для студентів вищих закладів освіти / В.І. Карабан, Дж. Мейс // Вінниця: Нова книга, 2003. – 608 с. ISBN: 966-7890-51-1
5. Кунін А.В. Про переклад англійських фразеологізмів в англо-російському фразеологічному словнику / О.В. Кунін. – М.: «Вища школа», 1964. – 319 с.
6. Арнольд І.В. Лексикологія сучасної англійської. – М.: Вищ. шк., 2003. – 302 с.
7. Кунін А.В. Фразеологія сучасної англійської / О.В. Кунін. – М.: Видавництво «Вища школа», 1970. – 344 с.
8. Рецкер Я.І. Теорія перекладу та перекладацька практика / Я.І. Рецкер. – М.: Просвітництво, 2006. – 566 с.
9. Кравцова І.І. Фразеологізми в сучасній англійській мові: визначення, підходи, класифікації / І.І. Кравцова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2016 № 20 том 2. – С. 29-32. ISSN 2409-1154
10. Комісаров В.М. Лінгвістика перекладу. Москва: Міжнародні відносини, 1980. – 165 с.
11. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник для студентів вищих навчальних закладів / М.П. Кочерган – К. : Академія, 2003. – 464 с.

References

1. Verkhushcheva N.A. Somatychni frazeolohizmy v ostrivnykh nimetskykh hovorakh: Avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.04 / Altaiska derzhavna pedahohichna akademiia. – Irkutsk, 2009. – 16 s.
2. Zorivchak R.P. Frazeolohichna odynytisia yak perekladoznavcha katehoriia (na materialy perekladiv tvoriv ukrainskoi literatury anhliiskoiu movoiu) / R.P. Zorivchak. – L.: Vyd-vo Lviv. un-tu, 1989. – 216 s.
3. Retsker Ya.I. Teoriia perekladu ta perekladatska praktyka / Ya.I. Retsker. – M.: Prosvitnytstvo, 2006. – 566 s.
4. Karaban V.I. Pereklad z ukrainskoi movy na anhliisku. Navchalnyi posibnyk-dovidnyk dlia studentiv vyshchykh zakladiv osvity / V.I. Karaban, Dzh. Meis // Vinnytsia: Nova knyha, 2003. – 608 s. ISBN: 966-7890-51-1
5. Kunin A.V. Pro pereklad anhliiskyykh frazeolohizmiv v anhlo-rosiiskomu frazeolohichnomu slovnyku / O.V. Kunin. – M.: «Vyscha shkola», 1964. – 319 s.
6. Arnold I.V. Leksykolohiia suchasnoi anhliiskoi. – M.: Vyshch. shk., 2003. – 302 s.
7. Kunin A.V. Frazeolohiia suchasnoi anhliiskoi / O.V. Kunin. – M.: Vydavnytstvo «Vyscha shkola», 1970. – 344 s.
8. Retsker Ya.I. Teoriia perekladu ta perekladatska praktyka / Ya.I. Retsker. – M.: Prosvitnytstvo, 2006. – 566 s.
9. Kravtsova I.I. Frazeolohizmy v suchasni anhliiskii movi: vyznachennia, pidkhody, klasyfikatsii / I.I. Kravtsova // Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia. 2016 № 20 tom 2. – S. 29-32. ISSN 2409-1154
10. Komisarov V.M. Linhvistyka perekladu. Moskva: Mizhnarodni vidnosyny, 1980. – 165 s.
11. Kocherhan M.P. Zahalne movoznavstvo: pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv / M.P. Kocherhan – K. : Akademiia, 2003. – 464 s.